

KUNSTEN I REGJERINGSKVARTALET - REHABILITERINGSPROSJEKT ETTER 22. JULI 2011



Knut Steens «Aurora»

En rapport fra KORO av:
Ane Marte Ringstad, konservator NKF-N
Fredrik Qvale, konservator
Alle foto: Fredrik Qvale

KORO
KUNST I OFFENTLIGE ROM

Innholdsfortegnelse:

1	Oppsummering	4
1.1	Kostnader med sikring og tilbakeføring av KOROs kunst.....	4
2	Innledning	6
2.1	Bakgrunn	6
3	Kunsten KORO har produsert for Regjeringskvartalet.....	7
3.1	Midlertidig arbeidsrom.....	7
3.2	Utstyr/verneutstyr	8
3.3	Sikkerhet og tilgang.....	8
3.4	Metode	8
3.5	Skader på kunstverk	9
3.5.1	Primære skader.....	9
3.5.2	Indirekte skader.....	10
3.5.3	Håndteringskader.....	10
3.6	R4.....	11
3.6.1	Tekstil.....	11
3.6.2	Keramikk	12
3.6.3	Maleri	12
3.6.4	Skulptur.....	13
3.6.5	Mosaikk	13
3.6.6	Resultat	13
3.7	M19.....	14
3.7.1	Relieff.....	14
3.7.2	Resultat	14
3.8	S-blokka	14
3.8.1	Maleri	15
3.8.2	Tegning.....	15
3.8.3	Grafikk.....	15
3.8.4	Keramikk	15
3.8.5	Skulptur.....	16
3.8.6	Resultat	17
3.9	Høyblokken	17
3.9.1	Keramikk	17
3.9.2	Maleri	17
3.9.3	Resultat	17
3.10	Eksternt lager	18
3.11	Etterarbeid – konservatorenes vurderinger, ressurser og kostnader	18
3.11.1	Hva skal skje med kunsten?.....	18
3.11.2	Kostnader i forbindelse med KOROs kunst.....	18
4	Departementenes, DSS' og de ansattes kunst.....	21
4.1	Organisatorisk.....	21
4.2	Type hjelp	21
4.3	Vurderinger som lå til grunn for å flytte kunsten ut av bygningene	21
4.4	Arbeidsmiljø	22
4.5	Annen bistand som ble gitt	22
4.6	Registrering av kunst som ble tatt ut.....	22
4.7	Beskrivelse av registreringsmetode	23
4.7.1	De ulike tilstandskategoriene:	23
4.8	S-Blokka	24
4.8.1	AD og HOD	24
4.8.2	Resultat:	24

4.9	Høyblokken	24
4.9.1	JD	24
4.9.2	Asbestsanering.....	25
4.9.3	Resultat	25
4.10	R4.....	26
4.10.1	OED	26
4.10.2	Resultat	26
4.10.3	NHD	26
4.10.4	Resultat	26
4.11	Y-blokka.....	26
4.11.1	KD	26
4.11.2	Resultat	27
4.12	M19.....	27
4.12.1	DSS.....	27
4.12.2	Resultat	27
5	KOROs erfaringer fra dette arbeidet; anbefalinger for ettertiden.....	28
5.1	Erfaringer.....	28
5.1.1	Erfaringer med å jobbe iført verneutstyr	29
5.1.2	Erfaringer med å jobbe i en avsperrert anleggssone.....	29
5.1.3	Hvorfor gikk det bra?	29
5.2	Anbefalinger og erfaringer for kunst eid av departementet	30
5.2.1	I privat eie	31

1 Oppsummering

KORO hadde 74 verk i Regjeringskvartalet, hvorav 47 kunstverk i 111 deler er tatt ut til ekstern lagring. Alle disse trenger konservering eller restaurering i ulik grad. 4 kunstverk er rengjort og sikret på stedet. 1 kunstverk er dokumentert, men kan ikke fjernes. 8 kunstverk er tidligere fjernet. 16 kunstverk er ikke funnet og må anses som tapt. 2 ekstra kunstverk ble funnet i tillegg til det som var registrert i KOROs kunstverkdatabase (PRIMUS).

For **kunsten KORO håndterte for andre**, var det uvisst hvor mye kunst det opprinnelig var i regjeringskvartalet. Ca. 1000 kunstverk ble håndtert av konservatorene. Disse ble tilbakelevert til departementene og andre eiere.

1.1 Kostnader med sikring og tilbakeføring av KOROs kunst

Det utførte arbeidet ble gjort med tanke på at all kunst skal tilbakeføres. Kunsten er pr. februar 2012 pakket og befinner seg på eksternt lager i Oslo. Mye av kunsten hadde skader fra eksplosjonen, men kunsten anses som stabil, slik den nå er pakket og lagret. Det er liten risiko for at skadene blir mer omfattende så lenge kunsten lagres forsvarlig. Det har blitt utarbeidet tilstandsrapporter for det enkelte verk.

Kunsten kan tidligst tilbakeføres til rehabilitert bygningsmasse i 2018. Hvis byggene skal rives og bygges nytt kan tilbakeføring tidligst skje 2023. Jfr. opplysninger fra Statsbygg¹.

Før kunsten tilbakeføres, må den behandles i ulik grad. Kunsten har vært eksponert i lang tid, noe i over 30 år. All kunsten bærer preg av uregelmessig/lite vedlikehold. Det har samlet seg smuss og annet på overflatene og det er også små slitasjeskader. Kunsten må derfor rengjøres/konserveres², før den tilbakeføres. Skadet kunst må restaureres³ før den tilbakeføres, av hensyn til kunstens utseende og for å forhindre ytterligere skader.

Påløpte kostnader pr 29.2.2012⁴

Lønnsmidler fra 01.08.11 – 29.02.12 for to konservatorer	616.356,-
Materialkostnader i perioden	82.367,-
Lager og transport til lager	82.554,-
Sum kostnader	<u>781.277,-</u>

Estimerte kostnader ved istandsetting og tilbakeføring av kunsten

Dette inkluderer gjennomføring, organisering og innkjøp av både interne og eksterne tjenester. I tillegg vil det påløpe kostnader til transport, skilting og konsulenter i forbindelse med tilbakeføring av kunsten. Estimatenes nedenfor baserer seg på at det engasjeres en konservator som administrerer det hele og som også får i oppgave å utføre mindre konserverings-/reparasjonsoppgaver på KOROS verksted/lager.

Kjøp av eksterne tjenester + 10 % reserve	<u>410.000,- - 580.000,-</u>
Lønnsmidler ett år og utstyr/materiell	1.200.000,-
Lagerleie pr år	186.000,-
Totalt inkl. 10 % reserve	<u>1.526.000,-</u>
Sum kostnader	<u>1.936.000,- - 2.106.000,-</u>

¹ www.regjeringen.no/FAD

² Konservere vil her si å stabilisere og gjøre skader mindre synlige.

³ Restaurere vil her si å tilbakeføre kunstverket til originalt utseende.

⁴ Alle beløp i NOK

Deretter vil det påløpe lagerutgifter med 186.000,- pr år inntil kunsten er tilbakeført. Fra år 2018 til 2023 vil dette utgjøre alt fra 1.302.000,- til 2.232.000,-.

Det knytter seg en del usikkerhet til estimatene. Anslagene vil påvirkes alt etter hvilke løsninger som velges, og kvalitet på materialer. Tilstandsrapportene som danner grunnlaget for disse estimatene ble utført under tidspress og langt fra under ideelle fysiske forhold. For å danne seg et mer presist bilde av kostnadene, må verkene pakkes opp igjen og undersøkes grundigere.

2 Innledning

Denne rapporten omhandler KOROs innsats for sikring⁵ av kunsten etter terrorhandlingen i regjeringskvartalet.

Oppdraget var i utgangspunktet å sikre kunsten KORO har overordnet forvaltningsansvar for (totalt 74 kunstverk i de berørte byggene). Denne kunsten befant seg i S-blokka, Høyblokken og R4. Alle disse byggene ble skadet av bomben 22. juli 2011. Det var også kunst på Einar Gerhardsens plass som måtte sikres. Oppdraget ble senere utvidet til å bistå de enkelte departementene med sikring av deres kunst (ca. 1000 verker). Arbeidet ble utført av to konservatorer engasjert av KORO.

Denne rapporten vil ta for seg de problemstillinger av konserveringsmessig art som oppstod i forbindelse med uttak av kunst fra regjeringskvartalet. Den vil også gjøre rede for de erfaringer som ble gjort, samt komme med forslag som kunne redusert skadeomfanget og ha lettet vårt arbeid. Til sist gjøres en tilstandsvurdering av KORO-kunsten med en økonomisk vurdering av etterbehandling og eventuell konservering.

2.1 Bakgrunn

Terrorangrepet 22. juli på Regjeringskvartalet medførte store materielle skader. I første uke av august ble KORO kontaktet av DSS og Statsbygg, for håndtering av Hannah Ryggen teppet "Vi lever på en stjerne" som hang i Høyblokken. KORO er ikke forvaltningsansvarlig for teppet, men tilbød seg å bidra med strakstiltak for å sikre teppet. Det ble levert til KOROs kontorlokaler. Teppet er 3 x 4 meter, men var da brettet i en pakke på 20 x 70 cm i presenning. Det var svært skittent, fuktig og luktet sterkt. Teppet hadde en flenge i det ene hjørnet. Med utstyr som ble innkjøpt samme dag og noe lånt fra Kunstindustrimuseet, ble teppet rullet opp i syrefritt materiale og sendt til Bevaringstenestene i Salhus. Der overtok tekstilkonservatorer behandlingen av teppet.

KORO har produsert kunst for de fleste byggene i regjeringskvartalet. Det var bekymring for at kunsten ville bli håndtert på feil måte i saneringsarbeidet. Dette gjaldt først og fremst for KORO-kunsten, men også videre for annen kunst på stedet.

Formelt sett er KORO overordnet forvaltningsansvarlig for kunst levert fra KORO til regjeringskvartalet. Departementene/DSS⁶/Statsbygg har det praktiske og økonomiske ansvaret. Adgang til hvert bygg og metode for uttaging av kunsten, måtte avtales med respektive prosjektledere og byggeledere for de ulike byggene.

Det ble stilt spørsmål til Statsbygg om håndteringen av kunsten, og prosjektsjef svarte med å stille KORO 4 spørsmål: Ønsker KORO å være med fysisk inn i byggene for tilstandsvurdering? Ønsker KORO å delta i uttagelsen av kunst? Har KORO lagerplass for KOROs kunst? Har KORO en prosjektansvarlig som er kontaktperson?

Svaret fra KORO var et ønske om å delta på tilstandsvurdering og uthenting av kunsten, at KORO ikke har lagringsmulighet og at forvaltningsansvarlig seniorrådgiver er prosjektansvarlig for KORO i denne saken.

KORO følte seg videre moralsk forpliktet til å assistere DSS og de ulike departementene i sikring og uttakelse av kunsten de selv eide. Dette ble formidlet til Statsbygg. I begynnelsen var det ikke mulig å forutsi omfanget dette arbeidet ville ha.

⁵ Med "sikring" menes her at kunsten behandles på en slik måte at risikoen for ytterligere skade reduseres. Dette innebærer i praksis å flytte, rengjøre og pakke kunsten.

⁶ Departementenes Servicesenter

3 Kunsten KORO har produsert for Regjeringskvartalet

Det ble sendt ut mail fra KORO til Statsbyggs prosjektledere for hvert enkelt bygg i Regjeringskvartalet hvor KORO hadde kunst, med tilbakemelding om at kunsten måtte hentes ut fra R4, S-blokka, og Høyblokken. Grubbegata 1, og R5 var så og si uberørte etter terrorbombingen.

KORO opprettet kontakt med DSS, som skulle vise konservatorene rundt og hjelpe til å lokalisere kunstverkene. DSS hadde allerede evakuert fire av KOROs kunstverk fra S-blokka og R4 i dagene rett etter 22. juli. Disse var plassert sammen med andre kunstverk som var hentet ut i et møterom i kjelleren i M19. Dette rommet, også kalt "Kvinnerommet", ble etter hvert KOROs arbeidsrom.

KORO opprettet et eget prosjekt for redningsarbeidet. To konservatorer ble satt på oppdraget, hvorav en ble hentet inn særskilt. Det var nødvendig å benytte to konservatorer på grunn av de fysiske utfordringene i arbeidet og den enorme mengden materiale som skulle håndteres. Det å være to var også et nødvendig HMS-tiltak i den svært vanskelige situasjonen som var på stedet, samtidig som det muliggjorde raskere faglige avgjørelser i prosessen.

3.1 Midlertidig arbeidsrom

KORO er en organisasjon som via prosjekter produserer kunst for offentlige rom. Kunsten er tilknyttet offentlige bygninger og steder, og lite er i mellomlagring til en hver tid. KORO hadde ikke verksteder eller lagerplass for å møte utfordringene i denne spesielle situasjonen. Alt av logistikk og utstyr som behøvdes måtte skaffes fortløpende. I tillegg var hovedfokuset for institusjonene KORO samarbeidet med - Statsbygg/DSS/ departementene i Regjeringskvartalet - ikke først og fremst å berge kunsten, men å sørge for å rydde byggene slik at graderte dokumenter og annet materiale kunne tas ut.



Arbeidsrommet i M19

Firmaet Polygon⁷ sørget for arbeidsrommet i M19 fikk undertrykk. Dette gjorde arbeidet med glasstøv og annet skadelig materiale tryggere for konservatorene.

All håndtering av kunstverk foregikk i arbeidsrommet i den første tiden. Arbeidet ble omfattende og KORO var avhengige av at Exel Fine Art⁸ (EFA) kunne transportere ut kunstverk til deres lager. EFA håndterte også kunst for mange andre involverte organisasjoner i Regjeringskvartalet samtidig, og til tider måtte KORO stå i kø. Da kunne håndtering av større kunstverk bli vanskelig og måtte vente.

⁷ Jobber med opprydding etter brann-, vann- og miljøskader. www.polygongroup.no

⁸ Jobber med transport og lagring av kunst. Lageret har museumsstandard på klimastyring og sikring.

3.2 Utstyr/verneutstyr

Vernesko, synlighetsvest, hjelm, lykt, Tyvek⁹ dress, maske med P3¹⁰ filter, briller, hansker, verktøy, pakkemateriale, arbeidsklær og annet måtte skaffes særskilt. Behovene endret seg kontinuerlig og måtte tilpasses etter de utfordringene som oppstod.

3.3 Sikkerhet og tilgang

DSS ledsaget KORO de første ukene. KORO var pålagt å ha følge hver gang konservatorene skulle inn på området. Det var vanskelig å finne frem i byggene i utgangspunktet og særlig når det var store skader. På senhøsten ble KOROs konservatorer tildelt egne ID-kort for automatisk adgangskontroll, det gjorde adgangen til området enklere.

KORO hentet kunstverk ut fra de respektive byggene og fraktet kunsten ned til M19 for rengjøring og pakking. Sikkerhetspunkt og sperringer umuliggjorde transport av enkelte kunstverk gjennom disse. Dette bidro til ekstraarbeid for å finne alternative løsninger, for transport av kunst fra bygningene til arbeidsrommet.



Mellomlager i S-blokka



Transport av kunst

3.4 Metode

Det fantes svært lite kunnskap om håndtering av kunst hos dem som jobbet i byggene. Det var ofte spesielt interesserte ansatte i de ulike rivefirmaene som ble satt til å assistere KORO og DSS i uthentingsarbeidet. Disse ble raskt opplært til sikker håndtering av kunstverk på stedet.

KOROs kunstverkdatabase, med registrering av kunstverk, inkludert fotografier, mål og plassering på de enkelte verk, var avgjørende for en enklere gjenfinning av kunstverkene. Det gjorde det også lettere for andre å hjelpe konservatorene i å finne kunstverkene.

Det var stor variasjon i det kunstmaterialet som ble produsert fra KORO til byggene. Det gjorde at metoder måtte tilpasses og justeres etter hvert i arbeidet. KORO hadde stående tilbud om hjelp fra firma og kompetanse på stedet.

For hvert bygg i Regjeringskvartalet var det en byggeleder fra Kåre Hagen AS¹¹, og under disse var det flere ulike firmaer, som hadde ansvar for opprydding, rivning og luftsikring.

I arbeidsrommet i M19 ble kunstverkene sortert, rengjort, knust glass ble fjernet og ødelagte rammer ble sikret. Konservatorene så til at kunstverkets overflate alltid var beskyttet. Det ble videre pakket med tanke på at det kan stå lagret på ubestemt tid.

⁹ Tyvek – et varemerke registrert av DuPont. Det er et tynt plastmateriale som er fremstilt av tynne polyetylenfibrer. Det puster samtidig som det er vannett. Det er et rive- og slitesterkt materiale.

¹⁰ Støvfilter i høyeste klasse, fanger opp alt av partikler.

¹¹ Firma som jobber med prosjekt- og byggeledelse. www.karehagen.no

For alle kunstverk ble det skrevet tilstandsrapporter med:

- fotografi
- listet opp med oversikt over
 - kunstnernavn
 - tittel
 - plassering
 - tilstand

Foto ble så tapet utenpå det innpakkede kunstverket, sammen med påskrift. Visuell gjenkjenning sikret en rask gjenfinning.

3.5 Skader på kunstverk

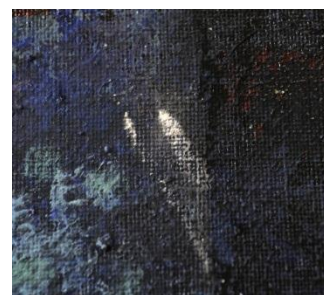
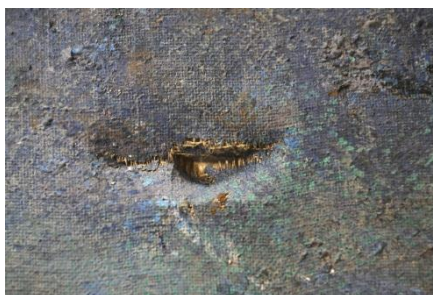
3.5.1 Primære skader

Skader på verkene hadde oppstått på mange måter. Skader som en direkte følge av lufttrykket fra eksplosjonen, viste seg ved at stiftene som holder glass, verk, passepartout og bakplate på plass, var bøyd ut eller at glasset var knust. Dette gjorde at kunstverk måtte behandles forsiktig og lagres liggende. Annen kunst som oljemalerier, var ofte gjennomhullet av glassfragmenter.



Eksempler på skader

Som en følge av eksplosjonen, var mange bilder truffet av gipsfragmenter fra lettvegger. Selv om dette i mange tilfeller ikke har skadet verkene fysisk, så medførte det at bildene bør bli behandlet, for å gjenskape bildets opprinnelige visuelle uttrykk.



Eksempler på skader

3.5.2 Indirekte skader

En indirekte form for skade etter eksplosjonen var at bildet hadde falt ned fra veggen og dermed knust glasset. Typiske skader var at knust glass hadde skrapet bildeflaten, slik at det hvite papiret vist.

Det at bilder hadde falt ned fra veggen, gjorde dem også sårbare for påføring av nye skader. Mange verker hadde skader som fotavtrykk. I mange tilfeller var det klart at skader var et resultat av aktiviteten i bygget etter eksplosjonen.



Eksempler på skader som skjedde i ettertid

Det at evakueringen av kunst ikke ble iverksatt umiddelbart, førte til at kunsten i lengre tid ble eksponert for vær og vind siden de fleste vinduer var knust. Dette medførte at mange bilder fikk fuktskader i form av buling, i noen tilfeller utviklet det seg også mugg på bildene.

3.5.3 Håndteringskader

Skader på kunst hadde også oppstått som en følge av uheldig håndtering i ettertid. For eksempel ved at mange bilder hadde blitt stablet oppå hverandre og glasset hadde knust som følge av vekten til de overliggende bildene, eller at for mange bilder hadde blitt lent for skrått mot vegg. I enkelte tilfeller har merking av bilder med Post-it lapper medført muggvekst under lappene.

Alle verk måtte rengjøres for glasstøv. I Høyblokken måtte i tillegg alle verkene asbestsaneres. Selv om mange verker fremstod som uskadde, måtte de håndteres sikkert. Rammene kunne være løse, og selve kunstverkene kunne falle ut. Mange rammer hadde glassplinter som sto fast i treverket og måtte håndteres med bruk av verneutstyr.

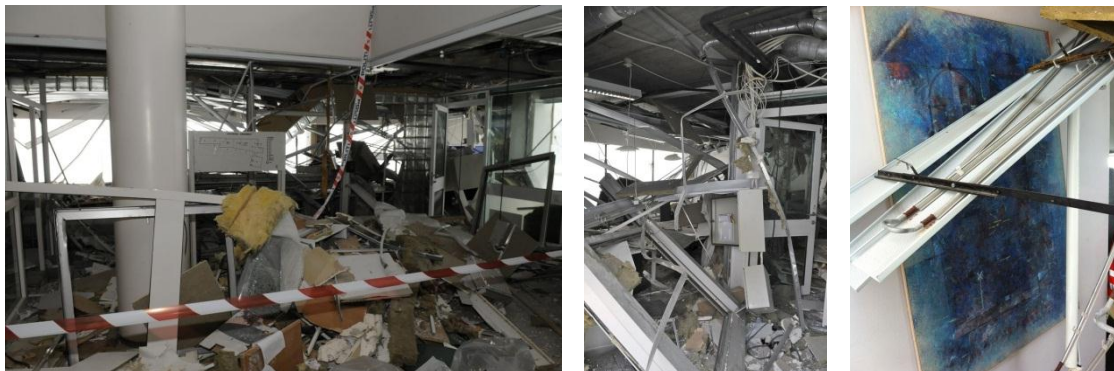


Eksempel på hvordan kunst var samlet midlertidig før KORO fant den

3.6 R4

Samarbeidspartnere R4: Statsbygg - prosjektleder, Kåre Hagen AS - byggeleder, Norsk Gjenvinning (NG) - rivningsfirma.

På den delen av bygget som var vendt mot bomben, var vinduene knust og hadde blitt blåst inn i lokalene. Innvendige lettvegger hadde flyttet seg, var skadet og bygningsrester lå over alt. Inventar lå spredt i alle rom. I fjerde og femte etasje var det noe brannskadet i hjørnet mot Einar Gerhardsens plass.



Illustrasjon på skadeomfanget i R4

KORO hadde utsmykkingsprosjekter her i 1983 og 1989, med tilsammen 17 kunstverk.

Kunsten ble hentet ut i følge med DSS, etter hvert som konservatorene fikk tilgang til arealene. KORO hadde kun tilgang til fellesarealene. Det eneste av KOROs kunstverk som var på departementsområdet, Gro Jessen: «Ozon» (1988), ble hentet ut etter at området var ryddet.

3.6.1 Tekstil

Carin Wessel "Samklang/Rødt blad" (1988) [260 x 520 cm]

Vestibyleområdet skulle ryddes tidlig. Det hastet derfor med å ta ned tekstilet fra R4s vestibyle. DSS organiserte dette med NG, som ved hjelp av lift fikk tatt det ned. Det ble fraktet ned til M19 for rengjøring. Det er i god stand.



Rengjøring av «Samklang/Rødt blad»



Nedtaking av «Ozon»

Carin Wessel "Samklang/Gul måne" (1988) [350 x 150 cm]

Dette tekstilet var allerede tatt ned og lå hos DSS. Den ble tatt ned til M19 for rengjøring. Det er i god stand.

Gro Jessen "Ozon" (1988) [254 x 880 cm]

Verket måtte fjernes på grunn av rivning av etasjen innvendig. Stofftrykk på lerret limt direkte på strie på vegg. Arbeidet måtte trekkes av vegg. Tekstilet var i 7 deler. Hver del kunne tas

av for seg. I områder med rød maling var tekstilet svekket og det ble hull under fjerningen. Der limet var for sterkt, fulgte strien med tekstilet. Delene er rullet opp på til sammen 5 ruller. Omfattende reparasjon nødvendig.

3.6.2 Keramikk

Lisbeth Dæhlins «U.T.» (1987-88) [ca. 93 x 45 cm, 77 x 45 cm, 77 x 45 cm]

Kunstverket består av tre blå keramikkrukker. En krukke var hel og var tidligere satt ned i etasje U2 av DSS. Den ble hentet til M19 på et senere tidspunkt. To knuste krusker, inkludert alle de små skårene som lå spredd rundt, ble hentet ut av KORO. De fleste biter eksisterer og kan settes sammen igjen. Omfattende reparasjon nødvendig.



Sikring av mindre keramikkskår

3.6.3 Maleri

Dag Skedsmo "Romson" (1988) [diverse størrelser]

Dette var et krevende verk i 60 deler. I databasen var det registrert som rommarkører for hver etasje (i alt 28 deler). Etter hvert som konservatorene undersøkte etasjene fant de «trekanter» og «ski» i ulike størrelser og lengder som deler av samme kunstverk. Det er ikke mulig å fastslå om alle delene ble tatt ut. Maleriene var hengt opp med nøkkelhullsfester på baksiden. I flere tilfeller var disse fylt med lim. Maleriene måtte løsnes med bruk av makt. Maleriene trenger en rengjøring av maleriets overflate og flere trenger reparasjon av skader. Noen trenger nye fester på baksiden. Omfattende reparasjon nødvendig.

Bjørn-Willy Mortensens «U.T.» (1986) [150 x 190 cm]

Disse to maleriene var vanskelig tilgjengelige bak bygningsdeler. De var tunge å løfte, da de er i dobbelt pleksiglass. Med ekstra hjelp ble bildene tatt ned til M19. Pleksiglassene er skadet og må skiftes ut. Mindre reparasjon nødvendig.

Arne Lindaas «U.T.» (1989-90)

Veggmalerier i kulvertene mellom R4 og Høyblokken. Befaring viste at disse er tidligere overmalt og ikke eksisterte på skadetidspunktet.

Halvdan Ljøsnes «Kuplane i Moriane» [131 x 196 cm]

Dette maleriet var ikke registrert i kunstverkbasen, men merket med Utsmykningsfondet på baksiden. Det antas da å tilligge KORO's ansvar. Verket er skadet med hull i lerretet og hvite merker fra gipsfragmenter. Omfattende reparasjon nødvendig.

3.6.4 Skulptur

Geir Stormoen «Samklang/Greenpiece» (1988) [950 cm] og «Samklang/tre stadier» (1988) [200 cm]

Begge kunstverkene henger fortsatt i Plenumsalen. Det var mye diskusjon om salen fortsatt skulle brukes eller totalrenoveres. Derfor var det usikkert om disse kunstverkene måtte tas ut av bygget eller ikke. Per i dag er det besluttet at kunstverkene blir. Verkene må sikres mer omfattende om det skal gjøres større arbeider i dette rommet. De er i dag rengjorte og pakket inn i Tyvek, et materiale som beskytter mot støv. Verkene er i god stand.



Rengjøring og innpakning av «Samklang/Greenpiece» i Plenumsalen

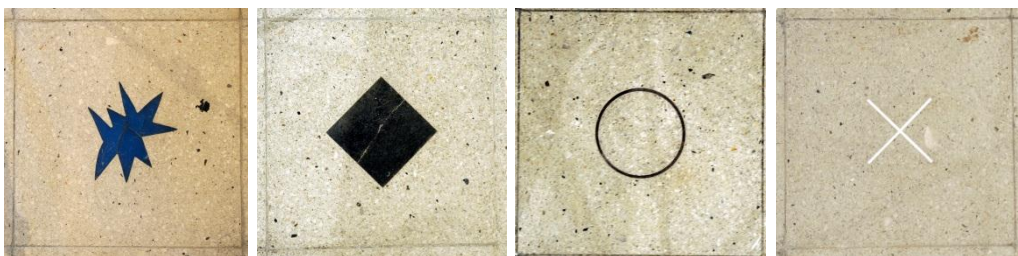
Geir Stormoen «Samklang/Sølvblad» (1988) [350 cm]

Kunstverket var tatt ut av DSS og satt i kjelleren i R4. Det ble senere tilbakelevert til KORO. Kunstverket har noen skader i overflaten. Middels reparasjon nødvendig.

3.6.5 Mosaikk

Geir Stormoen/Carin Wessel «Samklang» (1987 - 88) [flis, 40 x 40 cm]

Gulvet i vestibylen har fliser som en del av kunstverket. Hver enkelt flistype er avfotografert, og det er dokumentert hvordan flisene er plassert i forhold til hverandre. I følge PRIMUS skulle det finnes 220 dekorerte fliser i gulvet. Konservatorene kunne dokumentere 99 fliser slik gulvet fremstår i dag. Det har skjedd flere ombygginger, og det har blitt lagt tepper over deler av gulvet. Flisene kan mest sannsynlig ikke fjernes, ved eventuelle bygningsmessige endringer.



Noen av de dekorerte terrassoflisene i «Samklang»

3.6.6 Resultat

Av 17 kunstverk:

- 13 kunstverk hentet ut, rengjort og fraktet til eksternt lager.
- 2 kunstverk er rengjort og sikret på stedet.
- 1 kunstverk er dokumentert.
- 1 kunstverk er tidligere overmalt.
- I tillegg er et ekstra maleri funnet.

3.7 M19

Samarbeidspartnere i M19: Statsbygg - prosjektleder, Olstad & Ånneland - restaureringsfirma og Polygon AS - rengjørings- og luftrensingsfirma.

I dette bygget var skadene mindre enn i andre bygg. Det var noen knuste vinduer og noen strukturelle skader, men bygget ble sanert og de ansatte kom tilbake i arbeid. Kunstverkene kunne bli hengende, forutsatt at de ble forsvarlig pakket inn. De vil være innpakket inntil arbeidene i M19 er avsluttet.

3.7.1 Relieff

Bård Breivik «U.T.» (1980 – 81) [begge, 300 x 600 cm]

To kunstverk på motstående vegger. Verkene ble rengjort og innpakket. Ny rengjøring ble nødvendig på grunn av nye hendelser i bygget. Verkene har fysiske skader i strukturen, som må utbedres. Middels reparasjon nødvendig.



Rengjøring og sikring av Bård Breiviks kunstverk i M19

3.7.2 Resultat

Av 2 kunstverk:

- 2 kunstverk er rengjort og sikret på stedet.

3.8 S-blokka

Samarbeidspartnere i S-blokka: Statsbygg - prosjektleder, Kåre Hagen AS - byggeleder og Øst-Riv AS - rivningsfirma.

Dette bygget hadde store skader både innvendig og på fasaden. Nesten alle vinduer var slått inn og knust, innvendige vegger var skadet og hadde flyttet på seg. Alt løst inventar lå spredt i lokalene.

KORO har her hatt utsmykkingsprosjekt i to omganger; 1977 og 2002. Til sammen 47 kunstverk.

I S-blokka hentet konservatorene ut kunst i to omganger, først KORO – kunsten og siden kunst for andre. Konservatorene fikk bare tilgang til utvalgte rom og kun i følge med Øst-Riv AS. KORO var inne før det hadde blitt ryddet. Bygget manglet lys, så hodelykt ble brukt. Listene fra KOROs kunstverkdatabse lettet arbeidet, men mye var omplassert uten at nødvendig informasjon var blitt gitt til KORO. KORO-kunsten ble foreløpig lagret i et møterom i 1. etasje i S-blokka. Øst-Riv AS la til rette sammen med Kåre Hagen AS, slik at KOROs arbeidsforhold ble best mulig. På grunn av tidspress ble KORO-kunsten hentet ut uten å påføre funnsted; etasje og romnummer. Jobben ble gjort under krevende forhold.¹²

¹² De ansatte som jobbet i bygget viste en sterk følelse av eierskap til kunsten. Flere oppfattet det som departementets eller sitt kontors kunst. KORO-kunsten tilhører bygget.

3.8.1 Maleri

Per Kleiva «U.T.» (1982) [179 x 325 cm]

Kunstverket består av tre felt. Disse ble kasset inn rett etter 22. juli på initiativ fra DSS og uten KOROs medvirkning. Siden de hang i vestibylen, kunne de lett bli skadet av rehabiliteringsarbeid på stedet. EFA assisterte i løsningen og uthenting av disse maleriene. De har mindre skader på overflaten. Reparasjon nødvendig.

Gunnvor Advocaat «Hete» (1980) og «Castiglione» (1982)

Maleriene var allerede hentet ut av DSS, uten KOROs medvirkning, og satt ned i M19. De var merket med Post-it lapper, der det på det ene maleriet hadde oppstått mugg bak lappen. Verkene har skader på overflatene. Omfattende reparasjon nødvendig.

Bente Tønnessen «Fargestifter på duk» (2002), «Rød boks, Blå Lascaux-flaske, Gul bolle» (2002) og «To krukker» (1993)

Kunstverkene er i god stand, men rammene har slagskader og må erstattes. Liten reparasjon nødvendig.

Sivesind, Kyllingmark, Pettersen og Bolling, syv veggmalier i trappeløpet, «U.T.» (1981)

Disse var tidligere malt over i samråd med kunstnerne og Utsmykkingsfondet. Trappeløpet er nå hvitmalt.

3.8.2 Tegning

Fam Kristina Ekman «U.T.» (uten datering) [180,5 x 167,5 cm]

Bildet var tungt å løfte, da den er i dobbel pleksiglass. Pleksiglasset er gammelt og derfor matt. Dette virker forstyrrende på det visuelle uttrykket og må byttes ut. Liten reparasjon nødvendig.

3.8.3 Grafikk

Diverse kunstnere

KORO fant 19 av de grafiske arbeidene som var produsert til S-blokka. Ett av disse, av Terje Resell, var ikke registrert i KOROs kunstverkdatabase. Det var merket med «Utsmykkingsfondet», som stempel på baksiden, og det antas derfor å tilligge KOROs ansvar. De fleste av kunstverkene hadde skader på rammene og knust glass. Middels reparasjoner nødvendig.



Grafiske verk av T. Resell og W. Storn

3.8.4 Keramikk

Elisabeth von Krogh «Tre krukker» (2002) [65 x 40 x 16 cm]

To av krukkene var festet til glasshyller med dobbeltsidig tape og silikon. Glasset måtte derfor knuses for å kunne fjernes og for å få kunstverkene ut. Dette ble gjort med en viss risiko for at det kunne gjøre skade på keramikken. Metoden var vellykket og videre rengjøring ble gjort i M19. Mindre reparasjon nødvendig.

3.8.5 Skulptur

Karin Valum «Violett veggobjekt, Blått veggobjekt og Orange veggobjekt» (1993)

Kunstverk i tre deler som har skader på kantene etter fall fra veggen og ned på gulvet. Middels reparasjon nødvendig.

Kristian Blystad «Til Adagio» (ukjent datering)

Kunstverket var vanskelig å fjerne fra bygget. Det var festet med epoksyrim i tillegg til jernstenger i veggen. Stengene måtte derfor sages av. EFA sto for løsningen og uthenting av skulpturen, sammen med ansatte fra Øst-Riv AS og KORO. Middels reparasjon nødvendig.



Ansatte fra KORO, Exel Fine Art og Øst-Riv AS samarbeider

Knut Steen «Aurora» (1981) [5 meter høy, ca. 900 kg, 5 tonn med sokkel]

Skulpturen stod på Einar Gerhardsens plass foran S-blokka og måtte fjernes raskt. Plassen skulle jevnes og asfalteres, for å gjøre plass til anleggsmaskiner og brakker. Johansens Monumenthuggeri AS¹³ koordinerte betongsaging for å løsne statuen og ledet løftet i samarbeid med Bull AS. Skulpturen ble lagt over på lastebil og transportert til Johansens Monumenthuggeri AS sitt område for lagring. Den vil bli videre behandlet her så snart beslutning om omfang på reparasjon blir tatt.



Løsning av «Aurora» med sokkeldel

¹³ Steinhuggerfirma med ekspertise på flytting av større monumenter. www.johansenmonument.no



Flytting av Knut Steens kunstverk «Aurora»

3.8.6 Resultat

Av 47 kunstverk:

- 7 veggmalier tidligere overmalt.
- 11 grafikkarbeider er ikke funnet.
- 29 kunstverk er hentet ut, rengjort og fraktet til eksternt lager.
- I tillegg ble et ekstra grafikkarbeid funnet.

3.9 Høyblokken

Samarbeidspartnere i Høyblokken: Statsbygg – prosjektleder, Kåre Hagen AS - byggeleder og PeWe - rivnings- og saneringsfirma.

Dette bygget hadde de mest omfattende skadene og de deler av bygget som var nærmest bomben var totalskadet. Bygget inneholdt i tillegg til glasstøv, også asbest.

KORO har her hatt to prosjekter: i vestibylen i 1986 og i Statsministerens kontor (SMK) i 2000. Totalt 8 kunstverk.

3.9.1 Keramikk

Elisabeth von Krogh «Sort krukke» (2001) og «Gul krukke» (2001)

Kunstverkene stod plassert i vestibylen. Det er ikke funnet spor etter disse. Von Krogh har sendt mail om at støpeformene eksisterer, og krukkene kan støpes på nytt.

3.9.2 Maleri

Britt Juul «Nattorkidé», «Syrinkatt», «Zeppelin» og «Narsiss» (alle fra 2000).

Disse fire maleriene hang i vestibylen. Kun «Narsiss» ble funnet, da det stod på DSS's kontor grunnet oppussing. Dette er i god stand.

Anna-Eva Bergmans «Nunatak Argent» (1982) og «Finmark rouge» (1982).

Maleriene hang hos SMK. De ble overlevert KORO i arbeidsrommet i M19. Disse trenger utbedring.

3.9.3 Resultat

Av 8 kunstverk:

- 3 kunstverk hentet ut, rengjort og fraktet til eksternt lager.
- 5 kunstverk er ikke funnet og må anses som tapt.

3.10 Eksternt lager

KORO gav råd til DSS om leie av lager for KORO-kunsten.

Exel Fine Art

- stod for transporten av nesten all KORO-kunsten ut av regjeringskvartalet til eksternt lager. For større malerier uten ramme eller med skader, ble det laget transportrammer. Alle kunstverk ble pakket med tanke på langvarig lagring.
- 44 kunstverk med KORO nummer og to ekstra unummererte i 111 kolli er fraktet til leid lager spesialtilpasset til kunstverk, med tanke på luftfuktighet og temperatur. Leid av EFA i Oslo.

Johansens Monumenthuggeri AS

- stod for transporten av «Aurora» ut av regjeringskvartalet til deres eget lager i Østfold. De har tilpasset lagring med krybbe/treramme, og skulpturen er overdekket.

3.11 Etterarbeid – konservatorenes vurderinger, ressurser og kostnader

3.11.1 Hva skal skje med kunsten?

Hvilke kriterier og vurderinger skal ligge til grunn i videre arbeid? Ulike aspekter ved en vurdering kan være kostnad: Er det forsvarlig kostnadmessig å sette kunstverket i stand igjen. Kunst- og kulturhistorisk verdi: Har enkeltverk en spesiell verdi ut fra kunst- og kulturhistorisk vurderinger? Skal det legges vekt på eventuell affeksjonsverdi for dem som hadde sin arbeidsplass på stedet? For slike vurderinger bør både særskilt fagkompetanse og brukersynspunkter innhentes. En kan videre tenke seg ulike løsningsscenarioer avhengig av om bygningsmassen blir tatt vare på eller rives.

I denne rapporten er bare rene konserveringstekniske betraktninger lagt til grunn: Lar det seg gjøre, med rimelig innsats økonomisk og tidsmessig, å sette kunsten i stand?

3.11.2 Kostnader i forbindelse med KOROs kunst

Det tas som utgangspunkt at kunsten skal tilbakeføres til byggene. Kunsten er nå pakket og befinner seg på EFAs kunstlager i Oslo. Mye av kunsten har skader fra eksplosjonen, men kunsten slik den nå er pakket og lagret anses som stabil. Det er liten risiko for at skadene blir mer omfattende så lenge verkene lagres forsvarlig. Det er utarbeidet tilstandsrapporter for det enkelte verk.

Hvis kunsten skal tilbakeføres til rehabilitert bygningsmasse, vil dette trolig kunne skje tidligst i 2018. Hvis byggene skal rives og bygges nytt, kan tilbakeføring trolig tidligst skje i 2023. Jfr. opplysninger fra Statsbygg¹⁴.

Før kunsten tilbakeføres, må den konserveres i ulik grad. Kunsten har vært eksponert i lang tid, noe i over 30 år. All kunsten bærer preg av uregelmessig/lite vedlikehold. Det har samlet seg smuss og annet på overflatene og det er også små slitasjeskader. Kunsten må derfor rengjøres/konserveres¹⁵, før den tilbakeføres.

Videre må kunsten som er skadet restaureres¹⁶. Kostnadene ved dette kan eventuelt vurderes opp mot kostnadene ved å kjøpe erstatningskunst. Dette gjelder særlig grafikk, hvor det kan være både rimeligere og enklere å erstatte det grafiske blad med et annet fra samme serie. Alternativt å gjøre en enkel visuell retusjering og ramme inn på nytt.

¹⁴ www.regjeringen.no/FAD

¹⁵ Konservere vil her si å stabilisere og gjøre skader mindre synlige.

¹⁶ Restaurere vil her si å tilbakeføre kunstverket til originalt utseende.

Det vil ikke være regningsvarende å ruste opp KORO's kompetanse og verksted for mer spesialisert/krevende konservering, reparasjoner og ny-innramming. KORO vil likevel kunne gjennomføre enklere konserveringer og reparasjoner på KORO-kunsten til en i prinsippet rimelig kostnad. For en del kunstverk må det kjøpes inn særskilt ekspertise for konservering. Det vil uansett kreves økonomiske ressurser i forbindelse med gjennomføring, organisering og innkjøp av både interne og eksterne tjenester. I tillegg vil det påløpe kostnader til transport, skilting og konsulenter i forbindelse med tilbakeføring av kunsten.

Estimatene nedenfor baserer seg på at det engasjeres en konservator som administrerer det hele og som også får i oppgave å utføre «enklere» konserverings-/reparasjonsoppgaver på KOROS verksted/lager.

Selv om KORO ikke belastes lagerutgiftene til EFA (NOK 15.000,- pr mnd.), som betales nå av DSS, er det klart at disse utgiftene er betydelige og vil påløpe så lenge det ikke tas en beslutning om hva som skal gjøres med kunsten. Frem til 2023 vil dette utgjøre ca. 2,2 millioner kroner.

Det knytter seg en del usikkerhet til estimatene som følger. Anslagene vil påvirkes alt etter hvilke løsninger som velges og kvalitet på materialer. Det må også understrekes at tilstandsrapportene som danner grunnlaget for disse estimatene nødvendigvis måtte gjøres under tidspress og langt fra under ideelle fysiske forhold. For å danne seg et mer presist bilde av kostnadene, må verkene pakkes opp igjen og undersøkes grundigere. Dette vil medføre tid og kostnad for bruk av konservator i tillegg til at det på EFA vil påløpe kostnader for å gjøre kunstverkene tilgjengelige for kunde. Med slikt forbehold, antydes slikt estimat:

Eksterne tjenester til følgende verk¹⁷:

Aurora, patinering, konservering, transport og tilrettelegging på stedet, estimat ¹⁸	300.000,-	400.000,-
Per Kleiva	10.000,-	20.000,-
Gunnvor Advocaat	4.000,-	8.000,-
Anna-Eva Bergman	3.000,-	5.000,-
Noen av maleriene til Skedsmo	10.000,-	15.000,-
Halvdan Ljøsnes	10.000,-	20.000,-
Innramming	30.000,-	50.000,-
10 % usikkerhet	40.000,-	60.000,-
Totalt kostnad eksterne tjenester, ca.	410.000,-	580.000,-

Interne tjenester av engasjert konservator i KORO, til følgende verk:

- Stormoens verker i Plenumsalen.
- Stormoens «Samklang/Sølvblad».
- Gulvet i vestibylen i R4.
- Øvrige malerier til Skedsmo.
- Grafikk, retusjering 19 stk.
- Dæhlins tre krukker, Kroghs tre krukker.
- Blystads skulptur. Valums tre skulpturer.
- Jessen; usikkert hvor omfattende arbeidet vil være.
- Wessels tepper må undersøkes nærmere.
- Innramming av Bjørn Willy Mortensens verk. Fam Kristina Ekman innramming.
- Britt Juuls maleri.

I tillegg kan man støpe på nytt Elisabeth von Kroghs krukker fra Høyblokken, den kostnaden må diskuteres med kunstner.

Lønnsmidler, ett år og utstyr	1.200.000,-
Lagerutgifter pr år(NB!) (EFA)	180.000,-

¹⁷ Alle beløp i NOK

¹⁸ Usikkert beløp; avhenger av ny utplassering, valg av sokkel og omfang av restaurering.

Lagerutgifter Aurora pr år	6.000,-
10 % usikkerhet	140.000,-
<hr/>	<hr/>
Totalt ca.	1.526.000,-
Full lagerleie inntil 2023, (11 år), ca.	2.000.000,-
Totalt kostnad lagerutgifter til 2023	3.526.000,-
<hr/>	<hr/>



Skader på «Aurora»

4 Departementenes, DSS' og de ansattes kunst

KORO sendte i august 2011 en henvendelse til hver av prosjektlederne fra Statsbygg for de respektive bygg med spørsmål om de trengte KOROs assistanse i uthenting og sikring av kunst. Arbeidsdepartementet (AD), Helse- og Omsorgsdepartementet (HOD) og Justisdepartementet (JD) svarte tidlig ja, senere svarte også Kunnskapsdepartementet (KD), Olje- og Energidepartementet (OED), Nærings- og Handelsdepartementet (NHD) og Departementenes Servicesenter (DSS), for mindre arbeider. KORO fikk svar fra AD, HOD og JD i første omgang at de ønsket assistanse for uttaging, rengjøring og pakking av kunsten fra deres lokaler.

4.1 Organisatorisk

Alle de berørte byggene i Regjeringskvartalet inneholdt kunst. Statsbygg var ansvarlig for det hele, men hvert bygg hadde forskjellige entreprenører, som var ansvarlige for rydding og rivning. Ingen av disse hadde noen policy på hvordan kunsten skulle håndteres. Alle var rivningsselskaper og var vant til å rive bygg som var gjort rivningsklare og hvor alt av verdi var fjernet. De opererte også innenfor strenge tidsskjemaer, der uthenting av kunst også kunne bli begrenset til utvalgte soner og der konservatorenes tilgang til de utvalgte rommene ble gitt parallelt i de ulike byggene. Dette var utfordrende for KORO som bare hadde to personer på stedet.

4.2 Type hjelp

I første omgang bisto KORO departementene med å avgjøre hvilken kunst som skulle tas ut, skille mellom hva som var originalverk og hva som var kopier. Bistand ble også gitt i form av rådgivning om hvorvidt det var hensiktsmessig å flytte kunsten og hvis det var tilfelle, hvordan kunsten burde flyttes. Videre var KORO behjelpelig med å finne egnede steder å flytte kunsten til. I de fleste tilfeller tok KORO på seg hele prosessen, herunder oppgaven med å dokumentere og registrere hva som ble tatt ut. KORO utviklet systemer for gjenfinning av kunst som var hentet ut.

4.3 Vurderinger som lå til grunn for å flytte kunsten ut av bygningene

I praksis var alle vinduer i byggene blåst ut. I september var det mye regn og høy fuktighet i luften. Dette kombinert med relativt høye dagtemperaturer og kjølige netter gjorde at alt hygroskopisk¹⁹ materiale i bygget ble svært fuktig. Dette kunne lett ses ved at kunst på papir begynte å bølge seg og annet materiale følte fuktig. Risikoen for at det skulle bli muggskader på kunsten var overhengende.

I samråd med AD, HOD og JD ble det bestemt at det skulle prioriteres å flytte kunsten til et mer kontrollerbart miljø. Oppryddingsarbeidet pågikk på området generelt, og det var derfor viktig å få ut kunsten før området ble tømt.

Følgene kriterier ble brukt av KORO for kunsten som ble tatt ut:

- originale verker
- grafikk med signatur
- malerier
- skulpturer
- gjenstander som ikke var masseprodusert
- gjenstander med antatt affeksjonsverdi for departementet

Et utvalg måtte gjøres fra et stort materiale. Et sted måtte også grensen gå for hvilke type gjenstander som ble prioritert, da KORO hadde begrenset tid og ressurser.

¹⁹ Materiale som tar til seg fuktighet fra luften.

4.4 Arbeidsmiljø

Flere av byggene var svært skadet innvendig, og det var vanskelig å ta seg frem. Rydding var nødvendig og skjedde i tre trinn: I første omgang ble det ryddet for å gjøre områdene tilgjengelige; dette ble gjort ved å rydde en sti i korridoren, ved å skyve alt som lå på gulvet til side. Neste opprydding ble gjort etter at de ansatte hadde fjernet personlige eiendeler. Her hadde de muligheten til selv å hente ut privateide kunstverk. Den siste oppryddingen fjernet alt som var løst.



Bilder fra Høyblokken etter første opprydding

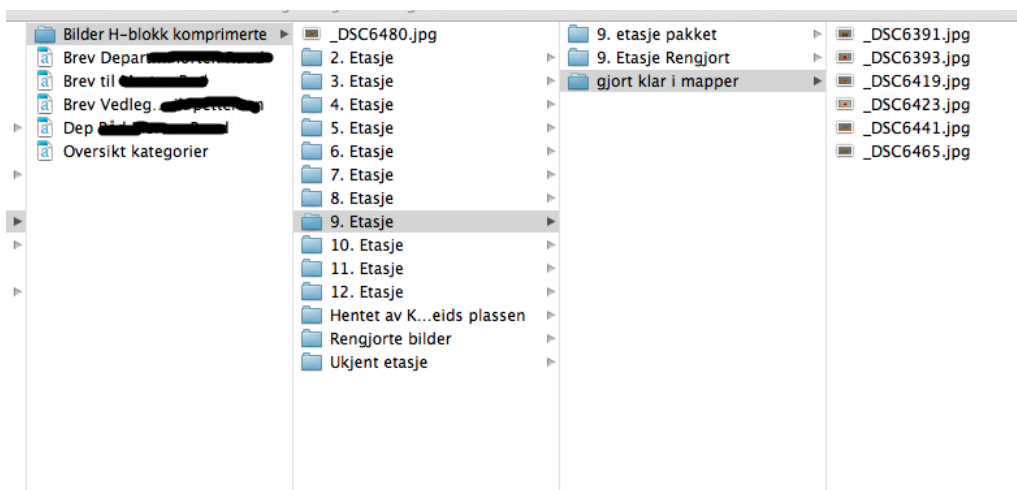
KORO fikk som regel adgang til lokalene etter første opprydding. Konservatorene plukket opp kunsten der den lå eller hang. Fremkommeligheten var ofte vanskelig, og det var ofte store utfordringer i å få tatt ut kunsten. I de lokalene der man hadde satt plater foran vinduer, var det mørkt. I mange tilfeller, og der konservatorene kom inn etter annen opprydding, fant de ofte kunsten stablet i hauger.

4.5 Annen bistand som ble gitt

I Høyblokken var det store mengder bøker og papir. Konservatorene ga råd for å forhindre muggvekst. Rådene innebar justering av temperatur for å kontrollere relativ luftfuktighet og KORO lånte ut utstyr for å kunne overvåke dette. KORO sørget for å få dekket til kunsten i trappeløpet i Høyblokken med plater.

4.6 Registrering av kunst som ble tatt ut

Det måtte utvikles et system som raskt kunne tas i bruk og kunne håndtere stor mengde kunst, samtidig som det sikret gjenfinning og ga oversikt over hvor det enkelte verk til enhver tid befant seg. Systemet måtte også være så fleksibelt at det var mulig å lage lister etter forskjellige parametere. Det måtte ha en lav inngangsterskel for bruk. Videre måtte det være lett for eierne å finne igjen sin kunst. KORO valgte derfor å fokusere på visuell gjenkjenning. Konservatorene benyttet bærbar datamaskin og programmet IPhoto, for lett å registrere alle kunstverk. Fotografier med tilknyttede kommentarer, som etasje og tilstand, kunne dermed skrives ut i lister. Informasjonen ligger i selve bildefilen.



Registreringssystemet i mapper på bærbar datamaskin

4.7 Beskrivelse av registreringsmetode

Da kunsten ble tatt ut, ble det på baksiden av hvert enkelt kunstverk påført med blyant etasje og eventuelt romnummer. Kunstverkene ble mellomlagret i et rom i bygget. Rommet var rengjort og avsperrt. Alt ble fotografert og fotografiene, med kommentarer, ble sortert i mappesystem på data. Deretter ble de sortert etter etasje hvor i arbeidsprosessen verket fysisk befant seg. De verkene som ikke kunne tilknyttes en bestemt etasje, ble lagt i en mappe merket «ukjent etasje». Tilstanden ble registrert, og verket ble gitt en generell tilstandskode fra 1-4.

4.7.1 De ulike tilstandskategoriene:

1. Verket uskadd. Kan henges opp igjen etter rengjøring.
2. Verket uskadd, men skader på glass eller ramme. Må omrammes før gjenopphenging.
3. Skader på selve verket, bør konserveres og repareres.
4. Store skader på verket. Kassering bør vurderes.

Etter hvert som bildene ble rengjort og pakket, ble bildefilene flyttet til de gjeldende mappene i systemet, som «funnet», «rengjort», «pakket» etc.

Alle kunstverkene ble listet opp med foto, plassering og tilstandskode 1 - 4. Dette gjør det lettere for departementene å avgjøre hva de skal gjøre med kunstverkene videre.



Pakket, merket og sortert kunst i M19



Pakket, merket og sortert kunst i Høyblokken

4.8 S-Blokka

4.8.1 AD og HOD

S-blokka har huset AD og HOD i flere tiår, begge departement har i den tiden hatt omorganiseringer. Kunsten har blitt flyttet rundt i bygget noe som gjorde det vanskelig å skille mellom de ulike departementenes kunst i uthenting av enkeltverk.

I S-blokka hentet KORO ut kunsten ettersom etasjene ble klargjorte og sikret. Kunsten ble samlet i et møterom i første etasje i samme bygg. Konservatorene prioriterte kun originale kunstverk og eventuelt gjenstander som kunne antas ha affeksjonsverdi. De ansatte hadde mulighet til å hente sine eiendeler. Det var til tider svært krevende områder å lete i. KORO vil berømme ryddegjengens håndtering og oppmerksomhet overfor materialet. Det som stod igjen etter at konservatorene hadde gått igjennom etasjene, ble flyttet til et annet område av ryddefirmaet. Der kunne departementene se over materialet før det ble kastet.

Det regnet mye denne høsten, og KORO ønsket ikke å transportere kunsten utendørs mer enn nødvendig. Store svingninger i temperatur og luftfuktighet på kort tid ville kunne skade kunstverkene ytterligere. Konservatorene flyttet derfor kunst i traller fra S-blokka til M19 gjennom en ellers stengt glassgang i bakgården mellom disse byggene. Konservatorene fikk tildelt tre utvalgte dager til å gjøre dette. I M19 er det heis og slik unngikk en unødige belastning og bæring. Øst-Riv AS stilte utstyr til disposisjon for KORO til dette arbeidet.

4.8.2 Resultat:

214 kunstverk hentet ut, rengjort, pakket og levert tilbake til eierne:

- 124 stk. med tilstandskode 1
- 58 stk. med tilstandskode 2
- 29 stk. med tilstandskode 3
- 3 stk. med tilstandskode 4

4.9 Høyblokken

4.9.1 JD

I Høyblokken ble det påvist asbeststøv i bygget. Kapasiteten for asbestsanering var ikke stor nok til å sanere kunsten etter hvert som den ble tatt ut. Videre ble det prioritert å hente ut datautstyr og sakspapirer fremfor kunst. Det var derfor ikke mulig å få asbestsanert kunsten før november 2011. Kunsten måtte lagres innenfor det forurensede området inntil asbestsaneringen kunne skje.



«Krisehåndteringsentralen» etter at kunsten er tatt ned

Kunsten ble mellomlagret i «Krisehåndteringsentralen» i 1. etasje. Rommet var på ca. 60 m², uskadet og mulig å regulere adgangen til. Dette rommet ble gjort til en "skitten" sone og

kunsten ble oppbevart der. Varmeovner ble brukt til å regulere den relative luftfuktigheten til et akseptabelt nivå.

Kunsten ble hentet ut slik:

- En representant fra Justisdepartementet og en fra KORO, gikk i gjennom hver etasje, rom for rom. Lite av kunsten hang fremdeles på veggen. Det ble søkt etter rester av oppheng på vegger og lett etter kunst på gulvet under. Kunst som hadde hengt i fellesområder var ofte stablet i hauger eller satt opp mot veggen. Det ble foretatt en vurdering av hva som skulle hentes ut på stedet. Glasset på innrammet kunst var ofte knust. Rester av glass ble fjernet på stedet for å forhindre ytterligere skader på verket under transport og lagring.
- Kunsten ble ikke pakket inn på funnstedet. Det var flere grunner til dette. Det fantes ingen egnede områder å pakke inn kunsten. Det var ikke plass, og alle overflater var skitne. Videre ville innpakking og utpakking medføre økt håndtering og ytterligere risiko for skader. I mange tilfeller var kunsten og rammene så skadet at det ikke var mulig å pakke den forsvarlig under så provisoriske forhold. Videre måtte kunsten tas ut raskt på grunn av det ustabile klimaet og rivningsarbeidet.
- Kunsten ble fraktet ut i byggetraller. Det ble benyttet en anleggsheis på utsiden av bygget. Denne heisen var åpen, og kunne ikke benyttes når det regnet. I de tilfeller kunsten var svært skadet, ble den båret ned for hånd. For eksempel var dette tilfellet når det grafiske bladet var blåst ut av passpartouten, slik at det hang utenfor rammen. Det ble også brukt papplater til å beskytte løse grafiske blad mot vind under transport.

Mellomlagringsrommet i første etasje skulle i utgangspunktet være stort nok til å romme all kunsten. Kunsten ble satt opp mot veggene rygg mot rygg. På grunn av de omfattende skadene på kunsten, måtte mye kunst lagres liggende. Det ble derfor satt inn 10 bord til å legge skadet kunst på.

4.9.2 Asbestsanering

Sent i november ble den uskadde kunsten asbestsanert av PeWe²⁰. Mycoteam AS²¹ testet resultatet av saneringen og godkjente resultatet, men kommenterte at baksiden av bilder fremdeles inneholdt noen partikler. Med tanke på dette anbefalte KORO JD å håndtere den skadde kunsten på en annen måte; rengjøring av det grafiske verket og destruering av skadet innramming. JD godkjente denne løsningen. Dette forkortet tidsbruken for saneringen betraktelig. KOROs ene konservator gikk asbestsaneringskurs og sanerte selv den skadde kunsten. Det var nødvendig for å kunne sikre korrekt behandling av den originale overflaten.

Grunnet logistikken i Høyblokken med rene og skitne soner, samt det ustabile vinterværet, ble ikke kunsten fra dette bygget fraktet ned til M19 for videre håndtering. Den ble pakket på stedet og lagret videre i en ren sone der. JD hentet selv kunsten direkte derfra.

4.9.3 Resultat

471 kunstverk hentet ut, rengjort, pakket og levert tilbake til eierne:

- 275 stk. med tilstandskode 1
- 101 stk. med tilstandskode 2
- 87 stk. med tilstandskode 3
- 8 stk. med tilstandskode 4

²⁰ Rivningsfirma som også asbest sanerer. www.pewe.no

²¹ Et rådgivende konsulentfirma som arbeider innenfor fagfeltet biologiske bygningskader, med kunnskap om asbest. www.mycoteam.no

4.10 R4

4.10.1 OED

Departementet håndterte selv uttakning og sikring av kunsten. KORO ble forespurt om å assistere ved to kunstverk. Konservatorene rengjorde og pakket en tegning og et tekstilarbeid. I tillegg så de raskt over hvordan kunstverkene var stablet i etasje U2, men fikk ikke tid eller mulighet til å gjøre noe med det.

4.10.2 Resultat

2 kunstverk rengjort, pakket og levert tilbake til eierne:

- 2 stk. med tilstandskode 1

4.10.3 NHD

Departementet håndterte selv uttagelse og sikring av kunsten. KORO ble forespurt om å assistere ved ett oljemaleri og ved statsrådsportretter. Alt ble tilstandsvurdert, og det ble gitt råd om videre håndtering av materialet.

KOROs konservatorer har også gått over alt NHD hadde på et lager, stablet om fra liggende til stående og tilstandsvurdert verkene muntlig for prosjektleder i departementet.

4.10.4 Resultat

65 kunstverk er hentet ut, rengjort, pakket og levert tilbake til eierne:

- 43 stk. med tilstandskode 1
- 15 stk. med tilstandskode 2
- 7 stk. med tilstandskode 3

4.11 Y-blokka

4.11.1 KD

I KD ble det gitt råd om håndtering og innpakking, særlig av malerier. Selve uthenting og sikringen av kunsten gjorde departementet selv. Tilstand og oppbevaring av deres kunst ble vurdert. Ti skadde kunstverk ble rengjort og pakket av KORO. De ble levert tilbake med tilstandsvurdering og anbefaling for videre håndtering. KORO hjalp til med transporten fra Y-blokka til eksternt lager og så til at oppbevaringen der ble optimal. Ansvarlige fra departementet fikk rådgivning om klima og klimamåling.



Sikker lagring av kunst for KD

4.11.2 Resultat

204 kunstverk er tilstandsvurdert og forsvarlig lagret. 10 stk. er hentet ut, rengjort, pakket og levert tilbake til eierne.

- 189 stk. med tilstandskode 1
- 10 stk. med tilstandskode 2
- 5 stk. med tilstandskode 3

4.12 M19

4.12.1 DSS

Samtidig som Polygon AS rengjorde M19 og rensset luften i hver sone, ble det nødvendig å rengjøre alt inventar. DSS fikk assistanse fra KORO i rengjøringen av et eldre ur i vestibylen. De deler som var tilgjengelige ble rengjort og konservatorene ga videre en anbefaling om urmaker som kan rengjøre selve urverket.

4.12.2 Resultat

1 stk. gjenstand av antikvarisk verdi ble rengjort på stedet:

- 1 stk. med tilstandskode 1

5 KOROs erfaringer fra dette arbeidet; anbefalinger for ettertiden

5.1 Erfaringer

Det fantes ingen krisehåndteringsplan for kunsten i bygningene, verken for KORO-kunsten eller annen kunst. Det fantes ikke nødlager eller materialer til bruk ved en eventuell krise, verken hos KORO eller departementene.

En viktig årsak til at KORO kunne starte raskt med uthenting av kunst, var at mye av det materialet konservatorene trengte kunne skaffes fra butikker i umiddelbar nærhet: Jernia, Clas Ohlson, Postemballasje, Arkivprodukter og KEM. Materialer som tar lang tid å skaffe, ble lånt fra Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. Det fantes ingen oversikt over hvor mye kunst og hva slags kunst som skulle håndteres, utover KORO-kunsten, derfor ble bare mindre kvanta av materialene skaffet av gangen. Uten enkel tilgang til materialer ville uthenting av kunst tatt betraktelig lenger tid.

- KORO bør ha materialer til krisehåndtering på sitt lager. Dette bør inneholde:
 - Verneutstyr, merket med KOROs logo
 - Utstyr til registrering
 - Utstyr til demontering
 - Utstyr til pakking og transport
 - Kontaktlister til spesialtransport og annet
 - Kontaktlister til konservatorer med erfaring fra krisehåndtering

Siden KORO hadde et hensiktsmessig arkivsystem i PRIMUS med oversikt over hva som var i byggene og hvor det befant seg, var letingen relativt effektiv, og letingen kunne avsluttes når alt var funnet. I de fleste tilfeller fantes det også bilder av kunstverkene. Dette gjorde at konservatorene kunne be om hjelp til å finne kunst av andre som arbeidet på området og i byggene.

I noen tilfeller var det mangelfulle opplysninger i PRIMUS: mangel på foto, mangelfulle mål på kunstverket eller ikke oppdatert plasseringshenvisning. Dette gjorde det vanskelig å vite hva det skulle letes etter. Det var risiko for at andre hentet ut kunsten eller at den ikke ble funnet.

- KORO må ha bilder av all kunst i PRIMUS

Noen ganger var det andre manglende opplysninger i PRIMUS: for eksempel var det ikke notert hvor mange deler verket bestod av. Dette gjorde det vanskelig å vite om hele verket var hentet ut. Det var også vanskelig å forberede uttagingen.

- Alle deler av verket må registreres i PRIMUS

Konservatorene hadde utfordringer med endel stedsspesifikk kunst som var svært godt festet. KORO måtte da ha hjelp fra annen ekspertise på stedet med spesialverktøy.

- Det må registreres i PRIMUS hvordan verket er festet. Hvis verket er festet på en uvanlig måte eller det kreves spesialverktøy for å demontere det, må dette spesifiseres.

Måten grafikk og annen kunst var innrammet på, hadde stor betydning for hvorvidt kunsten ble skadet eller ikke. Av de verkene som var innrammet med aluminiums ramme («Jensen ramme») og pleksiglass, var det bare ca. 10 % som var skadet. Av verk som var innrammet med glass og ramme, hadde over 50 % skader. Der hvor pleksiglasset var sprukket, var det ikke skader på verket. Hadde det vært brukt glass ville verket blitt skadet. Bilder som fremdeles hang på veggen var hovedsakelig uskadet.

- Hvis estetiske hensyn tillater det, anbefales innramming med aluminiumsramme og pleksiglass²². Videre vil også oppheng som gjør at bildet ikke kan falle ned, redusere skadeomfanget.

5.1.1 Erfaringer med å jobbe iført verneutstyr

Adekvat verneutstyr var en forutsetning for tilgang til åstedet. Det var tungt å jobbe med verneutstyr, særlig åndedrettsvern. Det måtte tas hyppige pauser for å kunne jobbe en full dag. Det tok også mye tid å ta verneutstyret av og på, særlig når man gikk ut og inn av asbestsoner.

Hansker var en del av verneutstyret, de ble fort skitne på grunn av støv. Hanskene skulle beskytte mot glass og asbest. Kunsten fikk merker fra de skitne hanskene. Latekshansker, som ble byttet ofte, beskyttet ikke mot stadige kutt i hendene. Lysegrå skinnhansker av høykvalitet fungerte best. Det var da mulig å se når hanskene ble skitne, og det var til en viss grad mulig å tørke dem av med mikrofiberklut. Dette var ikke ideelt, men det beste situasjonen tillot.

Hjelmen falt lett av, særlig når man bøyd seg ned for å studere kunstverk nærmere. Det medførte fare for å skade kunstverket. På grunn av alt glasset på gulvet, benyttet konservatorene vernestøvler som gikk over ankelen. Disse ble i praksis benyttet hele dagen. Det var viktig å ha gode innleggsåler for å forhindre belastningsskader.

Håndtering og sanering av kunst i Høyblokken, som var forurenset med asbest, måtte gjøres med åndedrettsvern. Når masken ble brukt over lengre tid og det var kaldt i rommet, dannet det seg kondens på innsiden av masken. Dette kunne dryppe som vann ned fra luftventilen. Man måtte passe på at det ikke dryppet ned på originaloverflater.

I slutten av november fikk konservatorene synlighetsvester med KOROs logo på stemplet. Effekten av dette var umiddelbar og folk på anleggsplassen henvendte seg oftere til konservatorene med spørsmål om ting var "kunst" og om hvordan det da skulle håndteres.

5.1.2 Erfaringer med å jobbe i en avsperrt anleggssone

Etter bombeangrepet 22. juli 2011, ble hele det berørte området avsperrt og etter hvert ble det satt opp gjerde rundt Regjeringskvartalet. I begynnelsen var inn- og utgang betjent med vakter og man måtte legge igjen identifikasjon hos vekten slik at de til enhver tid visste hvem som var på området. Senere ble vaktene erstattet med rotunde som ble åpnet med adgangskort og en personlig kode.

Da inngangen til området var betjent med vakter, var det enkelt å frakte kunst og utstyr inn og ut av området. Da vaktene ble erstattet med rotunder var det i praksis ikke mulig å ta kunst og materialer denne veien. Dette bidro til ekstraarbeid for å finne alternative løsninger, for transport av kunst fra bygningene og ned til arbeidsrommet i M19. Det måtte avtales med vaktentralen om å få åpnet en sideport med nøkkel. På sikt var det en av årsakene til at hele verkstedsfunksjonen forble i Høyblokken som var inne på området og at denne kunsten ikke ble tatt ned til M19.

5.1.3 Hvorfor gikk det bra?

Samarbeidet med de forskjellige aktørene på området var av sentral betydning for at KORO kunne gjennomføre uttakningen av kunsten. Tillatelser og tilgang ble ordnet og særskilt utstyr KORO trengte ble skaffet til veie raskt. Alle aktørene utviste stor fleksibilitet og forståelse for KOROs arbeid. Kommunikasjonen fungerte bra og eventuelle forslag KORO hadde ble fulgt opp raskt, det var også svært lærerikt for KORO å jobbe med profesjonelle i andre bransjer.

²² Pleksiglass kan være statisk og ripe lett. Kvaliteten på pleksiglass som velges er avgjørende.

KORO hadde god dokumentasjon og database med oversikt over hvilken kunst som skulle finnes på stedet og hvor den var plassert. Konservatorene ble tildelt en mann fra DSS som var godt kjent i lokalene og fungerte som guide. Omkringliggende museer bidro med råd og materialer.

Konservatorene var fleksible og greide å holde mange baller i luften på en gang. De tilpasset seg skiftende forutsetninger hele tiden. Det var meget viktig å være to, ikke bare til det fysiske arbeidet, men også det å ha en kvalifisert og faglig sterk diskusjonspartner kan ikke undervurderes. Dette sikret gode, effektive og robuste løsninger på de problemstillingene som dukket opp underveis i arbeidet.

5.2 Anbefalinger og erfaringer for kunst eid av departementet

Da KORO ikke hadde tilgang til registre som viste hva departementene hadde av kunst og hvor den var plassert, var det ikke mulig å garantere med sikkerhet om all kunst ble tatt ut av det aktuelle området. Et register ville også gitt de som var ansvarlige for å ta ut kunsten en mulighet til å vurdere uttaket av kunst slik at særlig sårbar eller verdifull kunst kunne prioriteres.

Hadde plasseringen av den viktigste kunsten vært kjent, kunne opprydding av disse områdene blitt prioritert. Da ville konservatorene fått rask tilgang til kunsten og bedre kunnet planlegge bergingsarbeidet. Det fantes heller ikke bilder av kunst som var eid av departementene. Dette vanskeliggjorde kommunikasjon rundt lokalisering av spesifikke kunstverk.

- Departementene bør opprette arkiv/register med foto av kunsten de eier og hvor den er plassert.
- Det bør noteres i registeret om kunsten har særlig verdi for departementet og om den skal prioriteres i en krisesituasjon.
- Hvilke materialer kunsten er laget av bør registreres slik at særlig sårbar kunst kan hentes ut raskt.

KORO ble oppmerksom på at det i flere tilfeller var enkeltpersoner som satt med slik informasjon, enten nedskrevet eller i hukommelsen. Det var vanskelig for konservatorene å få tilgang til dette.

- Registerne over kunst eid av departementet må være tilgjengelige i krisesituasjoner for dem som skal utføre bergingen.

KORO så at det var først etter av konservatorene tilbød sin ekspertise, at noen departementer så behovet for hjelp med sikring av kunst.

- Departementene bør ha lister over hvem som bør kontaktes for kunsthåndtering i en krisesituasjon.

En person ansatt i departementet bør ha ansvar for å oppdatere listene og merke kunstverkene. Rutiner for registrering bør innføres slik at den blir ensartet for alle departementene. Alle listene bør samles sentralt og være lett tilgjengelig i en krisesituasjon. Slike oversikter bør ligge i en database.

Det bør utarbeides krisehåndteringsplaner for kunsten i hvert bygg. Disse bør omfatte ansvarlig person som har fått en grunnleggende opplæring i kunsthåndtering og en liste over kontaktpersoner. Videre bør kriseplanen inneholde opplysninger om hvilke ressurser som er tilgjengelige, lokaler hvor kunsten kan oppbevares, opplysninger om materialer og eventuelle prioriteringer.

5.2.1 I privat eie

På verksnivå bør kunst i privat eie være påført navn, telefonnummer eller romnummer på baksiden av verket. Dette vil lette identifiseringen av kunst og muliggjøre tilbakelevering raskt. Det vil da være mulig å konferere med eieren direkte, slik at beslutninger om konservering/restaurering og kassering kan tas raskt og hindre unødig tidsbruk/arbeid.



Kunstverket «Samklang/Greenpiece» av Geir Stormoen i Plenumsalen før rengjøring